

ΑΕΙΘΑΛΗΣ ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ, ΜΕ ΛΟΓΟ ΣΥΝΘΕΤΟ ΚΑΙ ΓΟΗΤΕΥΤΙΚΑ ΠΟΙΗΤΙΚΟ, Ο ΖΙΓΚΜΟΥΝΤ ΜΠΑΟΥΜΑΝ ΔΙΑΘΕΤΕΙ ΜΕΓΑΛΗ ΓΚΑΜΑ ΘΕΜΑΤΩΝ ΠΡΟΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗ. ΣΕ ΕΝΑ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΟ «ΧΤΙΖΕΙ» ΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΝΕΩΤΕΡΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΝΗΤΙΚΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ, ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΙΣ ΔΟΣΜΕΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ.

Zygmunt Bauman

«Ο ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΣΑΝ ΤΟ ΦΙΔΙ ΠΟΥ ΚΑΤΑΒΡΟΧΘΙΖΕΙ ΤΗΝ ΟΥΡΑ ΤΟΥ»

Με περίπου 60 βιβλία και εκατοντάδες άρθρα στο ενεργητικό του, σε θέματα γύρω από την παγκοσμιοποίηση, τη μετανεωτερικότητα και τον καταναλωτισμό, ο Ζίγκμουντ Μπάουμαν είναι αναμφισβήτητα ο πιο σημαντικός κοινωνιολόγος στην Ευρώπη και ένας από τους κορυφαίους στοχαστές στη σύγχρονη ιστορία της διανοήσης. Γεννήθηκε στην Πολωνία το 1925, πολέμησε ενάντια στους ναζί στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και βραβεύτηκε με τον Στρατιωτικό Σταυρό Ανδρείας. Σε συνέντευξή του στην εφημερίδα «Guardian», ο Μπάουμαν έχει δηλώσει ότι καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου και τη μεταπολεμική περίοδο υπήρξε κομμουνιστής.

Σπούδασε κοινωνιολογία και φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο της Βαρσοβίας και το 1954 κατέλαβε διδακτική θέση στο ομώνυμο πανεπιστήμιο, όπου και παρέμεινε έως το 1968. Από τις αρχές του 1960, και βαθύτατα επηρεασμένος από το έργο του Μαρξ, τα έργα του ήταν ήδη

ευρύτατα γνωστά στην Πολωνία, όμως είχε αρχίσει παράλληλα να ασκεί κριτική στην κυβέρνηση. Στις αρχές του 1968 παρατήθηκε από μέλος του κυβερνώντος κόμματος και λίγο αργότερα έχασε την έδρα που κατείχε στο Πανεπιστήμιο της Βαρσοβίας, απελάθηκε από τη χώρα, καταλήγοντας στην αρχή στο Πανεπιστήμιο του Τελ Αβίβ στο Ισραήλ και τελικά στο Πανεπιστήμιο του Λιντς στην Αγγλία, όπου και δίδαξε από το 1971 έως το 1990, οπότε και συνταξιοδοτήθηκε.

Εκτοτε, ο... συνταξιούχος κ. Μπάουμαν εκδίδει κατά μέσον όρο δύο βιβλία το χρόνο και έχει γίνει ένας από τους πιο πολυσυζητημένους στοχαστές στον κόσμο. Σε ηλικία πλέον 84 ετών, και συνεχίζοντας να ζει στην Αγγλία, όχι απλώς παραμένει ενεργός στην έρευνα, στις διαλέξεις και στις δημοσιεύσεις έργων, αλλά διανύει μια περίοδο δημιουργικότητας τέτοια που οι περισσότεροι άνθρωποι δεν μπορούν καν να διανοηθούν – όχι να πραγματοποιήσουν.

Zygmunt Bauman

«Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΕΚΒΑΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΤΥΧΙΑΣ ΤΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ. ΑΝΤΙΘΕΤΑ, ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΠΛΗΡΩΣ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΗΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ ΤΟΥΣ: ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΣΤΟ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΜΙΑΣ ΤΕΡΑΣΤΙΑΣ ΠΛΕΙΟΨΗΦΙΑΣ ΑΝΤΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΝ, ΣΕ ΜΙΑ ΦΥΛΗ ΧΡΕΩΣΤΩΝ. Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΜΕΧΡΙ ΤΩΡΑ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΕΝΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΤΡΑΠΕΖΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ ΝΑ ΔΑΝΕΙΖΟΝΤΑΙ ΞΑΝΑ».

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 2-3 δεκαετιών οι σκέψεις και οι ιδέες σας έχουν ακολουθήσει, θα έλεγα, μια εντελώς διαφορετική διαδρομή από αυτήν που συναντάμε στα πρώτα στάδια της πνευματικής σας αναζήτησης, σε βαθμό που θα μπορούσε κανείς να μιλήσει για έναν πρώιμο και έναν ώριμο Ζίγκμουντ Μπάουμαν. Θα συμφωνούσατε με αυτήν την ερμηνεία; «Δεν βλέπω έτσι το δρομολόγιο που ακολούθησε η διανοητική μου περιήγηση. Το βλέπω σαν μια ατέρμονη σειρά επισκέψεων στο ίδιο δωμάτιο, μπαίνοντας κάθε φορά στο δωμάτιο από διαφορετική πόρτα και ανάβοντας φώτα διαφορετικών χρωμάτων. Όπως κάθε έμπειρος φωτογράφος θα σας έλεγε, αυτό που βλέπεις αλλάζει σημαντικά ανάλογα με το χρώμα και την κατεύθυνση από τα φώτα: διαφορετικές πτυχές γίνονται ορατές και εμφανείς, άλλες πτυχές βυθίζονται στη σκιά ή εξαφανίζονται από τη θέα. Υποθέτω ότι οι διαδοχικές μελέτες μου είναι ταξιδιωτικές αναφορές από εκείνες τις επανειλημμένες, όχι όμως επαναλαμβανόμενες, επιδρομές».

Στα βιβλία σας κάνετε διάκριση μεταξύ «ρευστής» και «στέρεης» νεωτερικότητας. Είναι αυτός άλλος ένας τρόπος να μιλήσουμε για τη νεωτερικότητα έναντι της μετανεωτερικότητας ή να αποψύγουμε αυτήν τη διάκριση; «Ναι και όχι. Οι αναφορές στο ζεύγος αυτών των δύο εννοιών επικαλύπτουν χρονικά η μία την άλλη, αλλά οι ίδιες οι έννοιες εκφράζουν διαφορετικά νοήματα: βλέπουν την ιστορική αλλαγή από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Αρχικά, η έννοια "στέρεη - ρευστή" νεωτερικότητα, σε αντίθεση με το ζεύγος "νεωτερικότητα - με-

τανεωτερικότητα" είναι θετική: λέει κάτι περισσότερο από το ότι το "τώρα" είναι διαφορετικό από το "τότε", δηλώνει και τι αποτελεί αυτήν τη διαφορά. Δεύτερον, το ζεύγος "στέρεη - ρευστή" νεωτερικότητα, σε αντίθεση με το άλλο ζεύγος, αντιλαμβάνεται ταυτόχρονα τη συνέχεια και την ασυνέχεια μεταξύ των δύο μελών του άλλου ζεύγους. Αυτό είναι το τεράστιο πλεονέκτημά του, αφού όταν παραθέτουμε τη νεωτερικότητα και τη μετανεωτερικότητα υπονοούμε, θέλοντας και μη, ότι τελείωσε η νεωτερικότητα, ότι αντικαταστάθηκε με κάτι ολοκληρωτικά καινούργιο και ότι η ρήξη μεταξύ δύο σταδίων και δύο διαδοχικών μορφών κοινωνικής ζωής είναι βαθύτερη και μάλιστα περισσότερο απόλυτη απ' ό,τι είναι στην πραγματικότητα. Τρίτον, η έννοια "στέρεη - ρευστή" νεωτερικότητα υπαινίσσεται το γεγονός ότι η εμφάνιση της ρευστότητας είναι σε κάποιο βαθμό μια φυσική φάση στην εξέλιξη της νεωτερικότητας - ακολουθεί, σαν να λέμε, την εσωτερική λογική της. Η νεωτερικότητα, σε τελευταία ανάλυση, γεννήθηκε ως ένας "ρευστοποιητής". Η κίνηση από τη στερεότητα στη ρευστότητα ήταν τελικά η έκβαση της επιτυχίας της πρόωρης νεωτερικότητας, όχι η αποτυχία της στην απαλλαγή του εαυτού της από εκείνη την αποστολή.

»Όπως ξέρετε, ήδη στις αρχές του 19ου αιώνα δύο ασυγκράτητοι γερανοί από τη Ρηνανία, ονομαζόμενοι Καρλ Μαρξ και Φρειδερίκος Ενγκελς διακοίνωναν (με απόλαυση!) εκείνο το περιβόητο "οτιδήποτε στέρεο λιώνει στον αέρα και οτιδήποτε ιερό βεβηλώνεται". Αυτό που έχει συμβεί στην πραγματικότητα από τότε είναι ότι, στην αρχή, η νεωτερικότητα έθεσε ως στόχο να λιώσει το στέρεο όχι εξαιτίας της αποστροφής της προς τη στε-

ρεότητα, αλλά, αντιθέτως, λόγω του ονείρου και της φιλοδοξίας της να τελειώσει μια για πάντα με τη ρευστότητα, το απρόοπτο, το τυχαίο στην ανθρώπινη κατάσταση (βαθιά και οδυνηρά αισθητά όλα αυτά κατά τη διάρκεια των ετών αγωνίας του ancient regime). Η εναντίωση τότε σε ό,τι ήταν στέρεο προέκυψε από το ότι δεν ήταν αρκετά στέρεο. Η πρόθεση ήταν να αντικατασταθεί με κάτι πιο στέρεο, εκείνο το στέρεο που είναι κατασκευασμένο σύμφωνα με τις προσταγές του λόγου. Η παθιασμένη αλλαγή (αποκαλούμενη εκσυγχρονισμός) θεωρήθηκε ότι θα ήταν κάτι προσωρινό, εξ ανάγκης, το οποίο σύντομα θα αντικαθίστατο από την ήρεμη απόλαυση μιας ακλόνητης, διαφανούς, προβλέψιμης και αξιόπιστης ρύθμισης πραγμάτων που δεν θα απαιτούσε άλλη πλέον αλλαγή χάρη στην τελειότητά της.

»Αυτό που όμως γνωρίζουμε τώρα είναι ότι ο ψυχαναγκαστικός και συναρπαστικός εκσυγχρονισμός είναι η ίδια (και αμετάβλητη) ουσία της νεωτερικότητας (η νεωτερικότητα δίχως συνεχή εκσυγχρονισμό θα ήταν ένα οξύμωρο, όπως "ο αέρας που δεν φυσά" ή "ο ποταμός που δεν κυλά"). Οι μορφές και οι δομές παγιώνονται και σταθεροποιούνται μόνο για να αποσυναρμολογηθούν και να αποσυντεθούν σύντομα πάλι και να αντικατασταθούν με άλλες μορφές που προορίζονται να έχουν την ίδια μοίρα. Με τη μετάβαση από τον "στέρεο" στον "ρευστό" εκσυγχρονισμό δεν έχει αλλάξει τόσο η πρακτική όσο η αυτοσυνείδηση της φύσης και του πεπρωμένου του. Ξέρουμε τώρα ότι δεν υπάρχει καμιά "τελική γραμμή" στην εκσυγχρονιστική ώθηση, ότι όσα έχουν ήδη κατασκευαστεί, αλλά και αυτά που δεν έχουν ακόμη κατασκευαστεί, βρίσκονται σε κατάσταση "μέχρι νεωτέρας ειδοποίησης».

Ποια η σχέση μεταξύ της μετανεωτερικής κοινωνίας και της καταναλωτικής κοινωνίας; «Η μετανεωτερική κοινωνία είναι μια καταναλωτική κοινωνία. Όταν την αποκαλούμε καταναλωτική κοινωνία έχουμε στο νου κάτι περισσότερο από την ασήμαντη και συντηρητική κατάσταση ότι όλα τα μέλη της κοινωνίας είναι καταναλωτές. Εννοούμε ότι η μετανεωτερική κοινωνία είναι μια καταναλωτική κοινωνία με την ίδια βαθιά και ουσιαστική έννοια κατά την οποία η μοντέρνα κοινωνία στη βιομηχανική της φάση ήταν μια κοινωνία παραγωγών.

»Ο ρόλος που η μετανεωτερική κοινωνία

αναθέτει στους πολίτες της είναι αυτός του καταναλωτή, και τα μέλη της κοινωνίας κρίνονται αντιστοίχως από την ικανότητα και τη θέλησή τους να παίξουν αυτόν το ρόλο. Ο καταναλωτής μιας καταναλωτικής κοινωνίας είναι ένα αιχμηρά διαφορετικό ον από τον καταναλωτή οιασδήποτε άλλης κοινωνίας έως τώρα. Η διαφορά είναι στην έμφαση και στις προτεραιότητες οι οποίες περιστοιχίζουν κάθε πτυχή της κοινωνίας, της κουλτούρας και της προσωπικής ζωής. Οι διαφορές είναι τόσο βαθιές και πολύμορφες, που δικαιολογούν απόλυτα να περιγράψουμε την κοινωνία μας ως μια κοινωνία ενός ξεχωριστού και διαφορετικού είδους – μια καταναλωτική κοινωνία».

Η παγκοσμιοποίηση εξελίσσεται εδώ και πολύν καιρό – είναι ίσως τόσο παλιά όσο και η ιστορία της ανθρωπότητας. Ενστικτωδώς, όμως, υποθέτουμε ότι υπάρχει κάτι καινούργιο στη σύγχρονη παγκοσμιοποίηση από τις ιστορικά παρόμοιες καταστάσεις στο παρελθόν. Τι θεωρείτε ως μοναδικό στην τρέχουσα φάση της παγκοσμιοποίησης; «Το διαζύγιο μεταξύ της εξουσίας και της πολιτικής, μέχρι τούδε το ένα νυμφευμένο με το άλλο και κατοικώντας κάτω από την ίδια στέγη μέσα στην οικογένεια των εθνών-κρατών. Ένα μεγάλο μέρος της εξουσίας που κατείχε προηγουμένως το εθνokrάτος έχει εξατμιστεί στον υπερεθνικό και υπερκρατικό "χώρο των ροών" (όρος του Μανουέλ Καστέλ), ενώ η πολιτική αφέθηκε πίσω και παραμένει τοπική, περιφραγμένη στα όρια του εθνokrάτους. Αυτή η διαδικασία καθιστά το κράτος όλο και περισσότερο ανίσχυρο: οι περισσότεροι παράγοντες που καθορίζουν τις συνθήκες διαβίωσης, τις επιλογές και τις προοπτικές του πολίτη διαμορφώνονται, λειτουργούν και κατευθύνονται μακριά από τον έλεγχό του. Εξαιτίας αυτού του ελλείμματος εξουσίας, το εθνokrάτος αναγκάζεται να εγκαταλείψει έναν αυξανόμενο αριθμό λειτουργιών που εκπλήρωνε ή επιθυμούσε και προσπαθούσε να εκπληρώσει πριν από μισό αιώνα. Αυτές οι λειτουργίες τείνουν να είναι τώρα απορρυθμισμένες, που σημαίνει ότι είτε έχουν μετατοπιστεί λοξά προς τις δυνάμεις της αγοράς ή ότι έχουν περάσει στη σφαίρα της πολιτικής που χειρίζονται τα άτομα από μόνα τους, χρησιμοποιώντας ο καθένας τις (περιορισμένες) δεξιότητές του και τους (περιορισμένους) πόρους του.

»Εως τώρα, η παγκοσμιοποίηση είναι σχε-

δόν αποκλειστικά αρνητική: αυτό σημαίνει ότι αγάλιασε δυνάμεις πασιγνώστες για τις διασπαστικές τους τάσεις. Δεν έχουμε αρχίσει ακόμη να χτίζουμε το θεσμικό πλαίσιο για τη "θετική παγκοσμιοποίηση", τη μόνη θεραπεία που υπάρχει για τον καταστρεπτικό αντίκτυπο της αρνητικής παγκοσμιοποίησης. Χρειαζόμαστε, δηλαδή, παγκόσμιους σε ισοδυναμία πολιτικούς και δικαστικούς θεσμούς με εκείνους που αναπτύχθηκαν από τους προγόνους μας στο επίπεδο του εδαφικά κυρίαρχου εθνokrάτους».

Θεωρείτε ότι η τρέχουσα οικονομική κρίση αποτελεί απειλή για τις τάσεις της παγκοσμιοποίησης των τελευταίων τριών δεκαετιών; «Ο καπιταλισμός –όπως έδειξε το πρόσφατο χρηματοοικονομικό τσουνάμι σε εκατομμύρια ανθρώπους, που πιστεύουν στις καπιταλιστικές αγορές και στο καπιταλι-

τα κατακάτια για λόγους εκμετάλλευσης, ο καπιταλισμός τους στερεί την προ-καπιταλιστική παρθενιά τους και έτσι εξαντλεί τις προμήθειες της δικής του τροφοδότησης. Ακριβώς όπως ένα φίδι που καταβροχθίζει την ουρά του: αρχικά το φαγητό είναι άφθονο, αλλά σύντομα γίνεται όλο και πιο δύσκολο να το καταπιεί και, ύστερα από λίγο, δεν υπάρχει άλλο φαγητό για φάγωμα, αλλά δεν υπάρχει και κανείς για να το φάει.

»Ο καπιταλισμός είναι ουσιαστικά ένα παρασιτικό σύστημα. Όπως όλα τα παράσιτα, μπορεί να ευδοκιμεί για κάποιο διάστημα, όσο βρίσκει έναν ακόμη ανεκμετάλλευτο οργανισμό με τον οποίο μπορεί να τραφεί, αλλά δεν μπορεί να το κάνει αυτό δίχως να βλάψει τον οικοδεσπότη και, αργά ή γρήγορα, να καταστρέψει με αυτόν τον τρόπο τις συνθήκες της ευημερίας του ή ακόμη και της επιβίωσής του. Γράφοντας στην εποχή του αχα-

«Η "ΑΝΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ" ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΠΑΡΑ ΕΝΑ ΑΛΛΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ. Η "ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ" ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΜΙΑ ΕΙΛΙΚΡΙΝΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ ΣΤΟ ΝΑ ΕΧΕΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ, ΕΤΟΙΜΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΝΑ ΒΟΗΘΗΣΕΙ Ο ΕΝΑΣ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ ΣΤΟ ΔΥΣΚΟΛΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΑΥΤΟΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗΣ. ΜΕ ΑΛΛΑ ΛΟΓΙΑ, Η ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ, ΟΧΙ ΠΑΡΑ ΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ, ΑΛΛΑ ΜΕΣΩ ΚΑΙ ΕΞΑΙΤΙΑΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΜΑΣ».

στικό τραπεζικό σύστημα ως τις αδιαμφισβήτητες μεθόδους επιτυχούς επίλυσης οικονομικών προβλημάτων – αυτό που κάνει καλύτερα είναι να δημιουργεί προβλήματα, όχι να τα λύνει. Ο καπιταλισμός, ακριβώς όπως τα συστήματα των φυσικών αριθμών του διάσημου θεωρήματος του Κουρτ Γκέντελ, δεν μπορεί να είναι ταυτόχρονα συνεπής και πλήρης. Εάν είναι συνεπής προς τις αρχές του, προβλήματα προκύπτουν που δεν μπορεί να αντιμετωπίσει. Κι αν προσπαθήσει να τα επιλύσει, δεν μπορεί να το κάνει δίχως να περιέλθει σε ασυνέπειες με τις δικές του θεμελιώδεις υποθέσεις.

»Πολύ πριν γράψει το θεωρήμα του ο Γκέντελ, η Ρόζα Λούξεμπουργκ δημοσίευσε το έργο της για την καπιταλιστική συσσώρευση στο οποίο ανέφερε ότι ο καπιταλισμός δεν μπορεί να επιζήσει δίχως μη καπιταλιστικές οικονομίες. Δηλαδή, ο καπιταλισμός μπορεί να προχωρήσει σύμφωνα με τις αρχές του εφόσον υπάρχουν "παρθένα εδάφη" ανοιχτά για επέκταση και εκμετάλλευση. Αφού, όμως,

λίντου ιμπεριαλισμού και της εδαφικής κατάκτησης, η Ρόζα Λούξεμπουργκ δεν πρόβλεψε και δεν θα μπορούσε να προβλέψει ότι τα προ-νεωτερικά εδάφη των εξωτικών ηπείρων δεν είναι οι μόνοι πιθανοί "οικοδεσπότες", με τους οποίους μπορεί ο καπιταλισμός να τρέφεται για να παρατείνει τη διάρκεια ζωής του και να αρχίσει να έχει διαδοχικά μεγάλα χρονικά διαστήματα ευημερίας. Ο καπιταλισμός αποκάλυψε από τότε την καταπληκτική επινοητικότητα του στο να αναζητά και να βρίσκει νέα είδη οικοδεσποτών όταν τα προηγούμενα εκμεταλλευόμενα είδη αρχίζουν σιγά σιγά να εξαφανίζονται. Εχοντας προσαρτήσει όλα τα προ-καπιταλιστικά εδάφη, ο καπιταλισμός εφηύρε τη δευτεροβάθμια παρθενιά. Εκατομμύρια αντρών και γυναικών που στηρίζονταν στα βιβλιάρια αποταμίευσης μετασχηματίστηκαν με δαιμόνιο τρόπο σε ένα από τα ακόμη ανεκμετάλλευτα παρθένα εδάφη.

»Η εμφάνιση των πιστωτικών καρτών ήταν το σημάδι των πραγμάτων που έρχονταν. Οι

Φ. | MICHAL KAMARTY/CTK/AP PHOTO

Ο Ζίγκμουντ Μπάουμαν, γεννημένος στην Πολωνία, λαμβάνει το 2006 τιμητική διάκριση από τα χέρια του πρώην προέδρου της Τσεχίας, Βάτσλαβ Χάβελ. Από το 1971 ζει στην Αγγλία, ενώ συνταξιοδοτήθηκε το 1990 από το Πανεπιστήμιο του Λιντς. Σήμερα, 84 ετών, εξακολουθεί να είναι παραγωγικός και διαυγής.

Zygmunt Bauman

πιστωτικές κάρτες έπεσαν στην αγορά κάτω από το μοναδικό σαγηνευτικό σύνθημα: "Μην καθυστερείτε άλλο τις επιθυμίες σας". Επιθυμείτε κάτι, αλλά δεν έχετε κερδίσει αρκετά χρήματα για να καταβάλετε την τιμή πώλησης; Η αγωνία σας έλαβε τέλος. Να ευχαριστήσετε τον Θεό και την καλοκαγαθία των τραπεζών, γιατί με μια πιστωτική κάρτα μπορείτε τώρα να αντιστρέψετε την προσαγή: απολαύστε τώρα, πληρώστε αργότερα! Η πιστωτική κάρτα σας καθιστά ελεύθερους να διαχειριστείτε τις απολαύσεις σας: να αποκτήσετε πράγματα όταν τα θέλετε, όχι όταν θα έχετε χρήματα για να τα αγοράσετε. Η συνέχεια ήταν εξίσου εντυπωσιακή. Δεν μπορείτε να πληρώσετε το χρέος σας; Μην ανησυχείτε. Εμείς, οι φιλικοί πιστωτές, δεν θέλουμε πίσω τα χρήματά σας. Αν' αυτού, σας προσφέρουμε κι άλλη πίστωση για να ξεπληρώσετε το παλιό σας χρέος και αφήνοντάς σας με λίγα επιπλέον χρήματα (δηλαδή, χρέος) για να πληρώσετε για νέες απολαύσεις. Είμαστε οι τράπεζες που θέλουμε να λέμε "ναι". Οι φιλι-

κές σας τράπεζες. Οι χαμογελαστές τράπεζες – όπως μία από τις πιο δαιμόνιες διαφημίσεις διακήρυξε.

»Η παρούσα χρηματοπιστωτική κρίση δεν είναι μια έκβαση της αποτυχίας των τραπεζών. Αντίθετα, είναι ένα πλήρως αναμενόμενο αποτέλεσμα της σημαντικής επιτυχίας τους: επιτυχία στο μετασχηματισμό μιας τεράστιας πλειοψηφίας αντρών και γυναικών, ηλικιωμένων και νέων, σε μια φυλή χρεωστών. Η αντίδραση στη χρηματοπιστωτική κρίση μέχρι τώρα είναι εντυπωσιακή, ακόμη και επαναστατική. Γίνεται μια συντονισμένη προσπάθεια ανακεφαλαιοποίησης των πιστωτικών οργανισμών και των τραπεζών και της δυνατότητας να μπορούν ξανά οι καταναλωτές να δανείζονται, ώστε να επιστρέψει το σύστημα του δανεισμού και της πίστωσης στην κανονική του λειτουργία. Οι μύες του κράτους, αχρησιμοποίητοι για πολύ καιρό γ' αυτούς τους σκοπούς, τεντώνονται τώρα δημοσίως, αυτήν τη φορά χάριν της συνέχισης του παιχνιδιού – ενός παιχνιδιού που, περιέργως,

δεν αντέχει να δείχνει τους μύες του το κράτος, αλλά που (από την άλλη μεριά) δεν μπορεί να επιβιώσει δίχως αυτό».

Είναι γνωστές οι απόψεις σας για το φόβο, την ανασφάλεια, την αβεβαιότητα. Θα ήθελα να μοιραστείτε μαζί μας μερικές από τις απόψεις σας για την αλληλεγγύη.

«Ήδη στη βιβλίο μου "Μεταμοντέρνα ηθική" (1990) πρότεινα ότι το τρίπτυχο σύνθημα της Γαλλικής Επανάστασης "Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφότητα" τείνει να αντικατασταθεί στην εποχή μας με το σύνθημα "Ελευθερία, Διαφορετικότητα, Ανεκτικότητα". Υποστήριξα, επίσης, σ' εκείνο το βιβλίο ότι η "ανεκτικότητα", που στις περισσότερες των περιπτώσεων δεν είναι παρά ένα άλλο πρόσωπο της κυριαρχίας, δεν έχει ακόμα μετατραπεί σε "αλληλεγγύη", κάτι αρκετά διαφορετικό και ηθικά ανώτερο από την ανεκτικότητα. Εκτός από την εγκατάλειψη της τιμωρίας του διαφορετικού, όπως υπόσχεται να κάνει η ανεκτικότητα, η αλληλεγγύη περιλαμβάνει μια ειλικρινή αναγνώριση και αποδοχή του δικαιώματος του άλλου στο να έχει διαφορετική ταυτότητα, ετοιμότητα να βοηθήσει ο ένας τον άλλον στο δύσκολο έργο της αυτοδιεκδίκησης και ειλικρινή χαρά, που προέρχεται από την ανθρώπινη ποικιλία, η οποία υπόσχεται τα ειδάλλως μη πραγματοποιήσιμα οφέλη: συναρπαστικές νέες εμπειρίες και προοπτικές να μάθουμε ο ένας απ' τον άλλον. Μ' άλλα λόγια, η αλληλεγγύη σημαίνει ενοποίηση, όχι παρά τις διαφορές, αλλά μέσω και εξαιτίας των διαφορών μας. Από τότε, επέστρεψα στο ζήτημα αρκετές φορές και, αν μη τι άλλο, προσπάθησα να ενισχύσω, όχι να αναθεωρήσω, το αρχικό επιχείρημα».

Η αγάπη, ο έρωτας και η φιλία καταλαμβάνουν επίσης πρωταρχικούς ρόλους ως φιλοσοφικά και κοινωνιολογικά θέματα στη σκέψη σας. Δεν είναι αυτές ιδιότητες και συναισθηματικά γνωρίσματα που, σε έναν κόσμο φόβου, ανασφάλειας και χυδαιότητας, έχουμε περισσότερο ανάγκη σήμερα από ποτέ; «Ναι, η αγάπη, ο έρωτας και η φιλία είναι σήμερα αυτά που χρειαζόμαστε και επιθυμούμε περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, ενώ είμαστε από την άλλη μεριά πάρα πολύ επιφυλακτικοί στην προσπάθεια που χρειάζεται για να διατηρήσουμε αυτά τα συναισθηματικά γνωρίσματα όταν τα βρούμε, ιδιαίτερα όταν συναντήσουμε δυσκολίες μπροστά μας σ' αυτού του είδους τις

σχέσεις. Αλλά, ακριβώς επειδή είμαστε πρόθυμοι "να διαμορφώσουμε βαθιές φιλίες και συντροφικότητα" και επειδή τα λαχταράμε αυτά περισσότερο έντονα και πιο απελπισμένα από ποτέ, οι σχέσεις μας είναι γεμάτες φασαρία και μένος, διαποτισμένες με άγχος και καταστάσεις διαρκούς επιφυλακής. Είμαστε πρόθυμοι επειδή οι δεσμοί φιλίας είναι (στην εύστοχη και αξιομνημόνευτη φράση του Ρέι Παλ) η μόνη (κοινωνική) "νηοπομπή μέσα στα ταραγμένα νερά" του ρευστού-σύγχρονου κόσμου. Τα ταραχώδη νερά μέσα στα οποία πρέπει γενναία να ταξιδέψουμε μαζί είναι οι επισφαλείς και αδύναμοι χώροι εργασίας, που είναι διαποτισμένοι από αμοιβαία καχυποψία και συχνά διαλυμένοι από τον ανελέητο ανταγωνισμό, οι γειτονιές μας

ονεκτήματα στις απειλητικές επιβαρύνσεις του σήμερα; Κι αν οι επιπλέον ζώνες ασφαλείας μετατραπούν σε βαρίδια μολύβδου; Κι αν ο κοντινός κι ο αγαπημένος δεν είναι πλέον αγαπημένος, αλλά είναι ακόμη εκνευριστικά κοντά; Από εδώ πηγάζει το άγχος: ο φόβος να χάσουμε φίλους ή συντρόφους είναι αναμειγμένος με το φόβο να μην μπορούμε να ξεφορτωθούμε εκείνους ανάμεσά μας που δεν είναι πλέον επιθυμητοί. Το "δίκτυο" των ανθρώπων σχέσεων έχει γίνει στις μέρες μας η έδρα των πιο οδυνηρών αμφιθυμιών – κάτι που φέρνει τον καλλιτέχνη της ζωής αντιμέτωπο με ένα κουβάρι διλημάτων που προκαλούν περισσότερο σύγχυση, πάρα ενδεικνυται ως κατατοπιστικοί δείκτες.

»Για να μη μακρηγορούμε: η αγάπη δεν

μάλλον στις πρώτες σοβαρές διαφωνίες και συγκρούσεις.

»Η ευτυχία, ενθυμούμαι τη διάγνωση του Καντ, δεν είναι ένα ιδανικό του λόγου, αλλά της φαντασίας. Προειδοποίησε, επίσης: από τη στριμμένη ξυλεία του σκελετού της ανθρωπότητας κανένα ευθύ πράγμα δεν μπορεί ποτέ να κατασκευαστεί. Ο Τζον Στιούαρτ Μιλ φάνηκε να συνδυάζει και τις δυο φρονήσεις στην προειδοποίησή του: αναρωτηθείτε εάν είστε ευτυχείς, και παύετε να είστε... Οι αρχαίοι πιθανώς υποψιάζονταν το ίδιο πράγμα, αλλά, καθοδηγούμενοι από την αρχή του *dum spiro spero* (όσο αναπνέω ελπίζω), πρότειναν ότι δίχως σκληρή δουλειά η ζωή δεν θα πρόσφερε τίποτα που να την καθιστά σημαντική. Δύο χιλιετίες αργότερα η πρόταση φαίνεται να μην έχει χάσει τίποτα από την επικαιρότητά της».

Zygmunt Bauman

«Η ΑΓΑΠΗ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΙ ΠΟΥ ΤΟ ΒΡΙΣΚΕΙ ΚΑΝΕΙΣ ΕΤΟΙΜΟ, ΣΕ ΣΥΣΚΕΥΑΣΙΑ. ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΙ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΠΑΝΤΑ ΝΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΕΙ ΚΑΙ ΝΑ ΑΝΑΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙΤΑΙ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΑ. ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΣΤΗΝ ΑΥΞΑΝΟΜΕΝΗ ΕΥΠΑΘΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΕΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ, ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΔΗΜΟΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΩΝ ΔΕΣΜΕΥΣΕΩΝ, ΣΤΟ ΞΕΓΥΜΝΩΜΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΗΘΙΚΕΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΠΟΦΥΓΗ ΤΩΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΩΝ, Η ΑΓΑΠΗ ΤΕΙΝΕΙ ΝΑ ΘΕΩΡΗΘΕΙ ΩΣ ΚΑΤΙ ΤΕΛΕΙΟ ΕΞΑΡΧΗΣ Ή ΚΑΤΙ ΤΟ ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΟ».

που είναι κάτω από διαρκή κίνδυνο από τα οικοδομικά συμφέροντα, οι κίνδυνοι απέναντι στη σωματική ακεραιότητα του καθενός, που είναι πολύ αδύναμοι για να επισημανθούν με ακρίβεια, ο διασυρμός μιας ευπρεπούς ανθρώπινης ζωής. Το χέρι βοήθειας ενός αξιόπιστου, πιστού, αφοσιωμένου φίλου, ενός φίλου μέχρι το θάνατο, ένα χέρι στο οποίο θα μπορεί να βασιστεί κανείς και που πρόθυμα θα τεντωθεί όποτε χρειαστεί είναι ό,τι είναι για τους ναυαγούς τα πιθανά νησιά ή οι οάσεις για τους χαμένους σε μια έρημο. Χρειαζόμαστε τέτοια χέρια, και επιθυμούμε να τα έχουμε – όσο περισσότερα υπάρχουν γύρω μας τόσο καλύτερα.

»Εντούτοις... εντούτοις! Στα ρευστά σύγχρονα περίχωρά μας, η ισόβια πίστη είναι μια ευλογία που αναμειγνύεται με πολλούς αναθεματισμούς. Κι αν τα κύματα αλλάξουν κατεύθυνση; Κι αν νέες ευκαιρίες δελεάσουν την ανακύκλωση του χθες, εξασφαλίζοντας πλε-

είναι κάτι που το βρίσκει κανείς, δεν είναι ένα objet trouvé ή κάτι το συσκευασμένο. Είναι κάτι που πρέπει πάντα να φτιαχτεί, να δημιουργηθεί και να αναδημιουργείται καθημερινά, κάθε καινούργια ώρα.

»Προσαρμοσμένη στην αυξανόμενη ευπάθεια των ανθρώπινων δεσμών στην εποχή μας, στην αντιδημοτικότητα των μακροπρόθεσμων δεσμεύσεων, του ξεγυμνώματος των δικαιωμάτων από ηθικές υποχρεώσεις και στην αποφυγή των καθηκόντων, εκτός από τις υποχρεώσεις στον ίδιο μας τον εαυτό ("το οφείλω αυτό στον εαυτό μου", "το αξίζω αυτό" κ.λπ.), η αγάπη τείνει να θεωρηθεί ως κάτι το τέλειο εξαρχής ή κάτι το αποτυχημένο – και είναι, συνεπώς, καλύτερα να εγκαταλειφθεί, και να αντικατασταθεί από ένα "νέο και βελτιωμένο δείγμα", ενδεχομένως πραγματικά τέλειο. Μια τέτοια αντίληψη της αγάπης και του έρωτα δεν αναμένεται να επιβιώσει ούτε καν στην πρώτη ασήμαντη λογομαχία, πόσω

Για μένα, τουλάχιστον, το τελευταίο σας βιβλίο, «Η τέχνη της ζωής», που πραγματεύεται τα παραπάνω ζητήματα, υπογραμμίζει περισσότερο από οτιδήποτε άλλο την κοινοτοπία της σύγχρονης κοινωνικής ζωής, αλλά, πράττοντας αυτό, παρέχει μια συμπαγή προοπτική για την αμφισβήτηση των σύγχρονων λειτουργιών της κοινωνίας, που καθοδηγείται ακόμη από την κριτική παράδοση της κοινωνικής σκέψης. Το λέω αυτό, επειδή γενικότερα σας παρουσιάζουν ως έναν απαισιόδοξο στοχαστή. Είστε, λοιπόν, λιγότερο ή περισσότερο απαισιόδοξος για την προοπτική μιας εναλλακτικής κοινωνικής τάξης πραγμάτων απ' ό,τι ήσαστε στην αρχή του ακαδημαϊκού σας βίου; «Η ερμηνεία μου για τη διαφορά μεταξύ ενός αισιόδοξου και ενός πεσιμιστή είναι ότι ο αισιόδοξος πιστεύει πως ο κόσμος μας, εδώ και τώρα, είναι ο καλύτερος όλων των δυνατών κόσμων, ενώ ο πεσιμιστής υποψιάζεται πως ο αισιόδοξος μπορεί να έχει δίκιο. Υπό αυτήν την ερμηνεία, δεν είμαι ούτε το ένα ούτε το άλλο. Μάλλον ανήκω σε μια τρίτη κατηγορία, αυτήν των ανθρώπων που ελπίζουν. Πιστεύω πως ο κόσμος μπορεί να γίνει καλύτερος απ' ό,τι είναι, πιο φιλόξενος προς μια ικανοποιητική και αξιοπρεπή ανθρώπινη ζωή και πως αυτό εξαρτάται από τους συνανθρώπους μου.

»Νομίζω ότι αυτό το πίστευα από την αρχή και τίποτα δεν έχει συμβεί από τότε για να με αναγκάσει ή να μου υπαγορεύσει να αλλάξω γνώμη».